

χρονα ἔβαλαν καὶ κάποιο σκοπὸ μακριὰ κάπου ὅπου ὀδηγεῖται μὲ τὸ νόμο τῆς αἰτίας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος ἢ ἀνθρωπότητα.

3.— Ὁ πρακτικὸς διαφορισμὸς τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἡ ἔννοια ὅμως τοῦ ἠθικοῦ αἰτήματος εἶναι ἔκθετη στὸν κίνδυνον νὰ νοηθῇ πολὺ στενά, πράγμα πού ἐγινε ἀπὸ τὸν Κάντ μὲ τὴν κατηγορικὴ του προσταγὴ, δὲν ἐγινε ὅμως ἀπὸ τὸν Πλάτωνα μὲ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Πρέπει ὅμως νὰ εἰποῦμε ἀπ' ἀρχῆς, ὅτι παρερμηνεύουν τὴν κατηγορικὴ προσταγὴ ὅσοι ὑποθέτουν ὅτι ὑπάρχει κάποιος ὡς ἐξουσία πού προστάζει. Ἡ κατηγορικὴ προσταγὴ, ὅπως τὴν θέτει ὁ Κάντ, εἶναι πράγματι ἐλεύθερη ἀπὸ παρόμοιο ἀνθρωπομορφισμό καὶ ὑποκειμενισμό. Ὡστε ὅ,τι ἔχει ν' ἀντιτάξῃ κανεὶς, ὡς κριτικὴ ἐναντίον της, πρέπει νὰ γίνῃ δίχως τὴν ἀνύπαρκτη αὐτὴν προϋπόθεση στὸν Κάντ. Κατηγορικὸ αἶτημα σημαίνει ἓνα ἠθικὸ νόημα πού ἐρχεται πρὸς τὸν ἄνθρωπο, δίχως ὅμως νὰ ἐρχεται ἀπὸ ἄνθρωπο, δηλαδή ἀπὸ ἐξουσία κάποιου ἄλλου ἀνθρώπου ἢ ἔστω καὶ τοῦ θεοῦ. Ὅ,τι ὅμως εἶναι ἀναμφισβήτητο εἶναι τοῦτο : ἡ κατηγορικὴ προσταγὴ τοῦ Κάντ εἶναι στενά ὠρισμένη, ὅπως ἀκριβῶς εἶδαμε πρὶν ὅτι καὶ ὁ τελικὸς ἠθικὸς σκοπὸς μετατίθεται καὶ ἀπὸ τὸν Κάντ πρὸς τὸ μέλλον. Ὁ στενὸς ὀρισμὸς τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς, τοῦ ἠθικοῦ δηλαδή αἰτήματος, ἐγκτεται σὲ τοῦτο : ὅτι τὸ αἶτημα πρέπει τάχα νὰ ἔχῃ πάντοτε προστακτικὸ χαρακτῆρα. Ἀπὸ τὰ ἐπόμενα θὰ φανῇ ὅτι τοῦτο εἶναι πλάνη.

Τοῦτο λοιπὸν ἔχουμε νὰ παρατηρήσωμε ἐναντίον τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς τοῦ Κάντ, ὅτι περιορίζει τὴν ἔννοια τοῦ ἠθικοῦ αἰτήματος, τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ. Ὑπάρχουν ἠθικὰ αἰτήματα, ἠθικὲς ἀξίες ὑψηλές, πού δὲν ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ τις προβάλῃ προστακτικά, οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ τις καταλάβῃ μὲ τὴν ἔννοια τῆς προσταγῆς. Ὅσο παράδοξο κι' ἂν φαίνεται τοῦτο, ὅμως εἶναι γεγονός. Οἱ ἠθικὲς ἀξίες, τὰ ἠθικὰ αἰτήματα, χωρίζονται σὲ δύο εἶδη. Τὸ ἓνα ἔχει πράγματι τὸ χαρακτῆρα τῆς προσταγῆς, ἄλλο ὅμως ὄχι. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ πρᾶττειν ἠθικῶς εἶναι ἔννοια πολὺ εὐρύτερη ἀπ' ὅ,τι τὴν ὥρισεν ὁ Κάντ. Ὅταν πρὶν ὠρίσαμε καὶ χωρίσαμε τὴν ὄντολογικὴ ἀπὸ τὴν ἀξιολογικὴ ἀρχή, εἶπαμε ὅτι

καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη ἔχουν καθολικὸ κῦρος. Τώρα ὁμως εἶναι καιρὸς νὰ ἐρμηνεύσωμε εἰδικώτερα τὸ καθολικὸ κῦρος τῆς ἀξιολογικῆς ἀρχῆς, καὶ νὰ τὸ διαχωρίσωμε ἀκριβέστερα ἀπὸ τὸ κῦρος τῆς ὄντολογικῆς, τῆς ἀπλῆς γνωστικῆς.

Ὡς τώρα παρουσιάσαμε τὴν ἠθικὴ ἀρχὴ στὴ γενικότητά της, ὡς ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Αὕτῃ εἶναι τὸ «μέγιστον μάθημα» τῆς φιλοσοφικῆς ἠθικῆς. Τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ δὲν ἠμπορεῖ νὰ θεμελιώσῃ οὔτε τὴν ἀρετὴ οὔτε τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Αὕτῃ εἶναι τὸ «τέλος» καὶ τῆς καλωσύνης καὶ τῆς σωφροσύνης καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Στὸ ἐρώτημα, ποιὸς βάζει σὲ σχέση τὴ νόηση μὲ τὰ νοητά, τὸ νοῦ μὲ τὴν οὐσία, ποιὸς φέρνει τὸ ἓνα κοντὰ στὸ ἄλλο, ὥστε ἡ νόηση, ὁ νοῦς νὰ λαβαίνει τὴ γνώση, νὰ γνωρίζει, καὶ τὰ νοητά πάλιν νὰ γνωρίζονται ἀπ' αὐτὸν, ὁ Πλάτων ἀπαντᾷ ὅτι μόνον ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι ποὺ δημιουργεῖ αὐτὴν τὴ σχέση. Καὶ γιὰ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι αὕτῃ ἡ ἴδια «ἐπέκεινα τῆς οὐσίας», δηλαδὴ πέραν ἀπὸ τὸ εἶναι, εἶναι τὸ «οὐ ἔνεκα» τῶν ἄλλων. Στὸ ἐρώτημα πάλιν, ποιά ἀρχὴ εἶναι καθολικὴ καὶ βασικὴ τόσο, ὥστε νὰ θεμελιώνει τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἀρετὴ, τὴν πάλη του γιὰ τὴν ἐλευθερία, ἡ φιλοσοφικὴ ἠθικὴ ἀπαντᾷ ὅτι μόνον ἡ «ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ» εἶναι ἡ βάση ὅλων αὐτῶν τῶν ἀξιών τῆς ζωῆς. Ἡ ultima ratio καὶ τῆς γνώσης καὶ τῆς πράξης, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς ἀξιολογίας τῆς ζωῆς, εἶναι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ.

Ὁ ἀνθρώπος τείνει καὶ πρέπει νὰ τείνῃ πρὸς τὴν ἐλευθερία του, γιὰ τὴν ἀκριβῶς τίποτε δὲν ὑψώνει τὸν πέραν ἀπὸ τὴ θνητότητά του παρὰ ἡ ἐλευθερία. Ἡ ἐλευθερία εἶναι τὸ ἀγαθὸν τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἀνθρώπινης ἀρετῆς, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἠθικὰ ἀξιώματα θεμελιώνονται μόνον μὲ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Πᾶσα ἄλλη θεμελίωσις θὰ εἶναι ἢ ἐμπειρικὴ ἢ δογματικὴ. Μὲ ἄλλα λόγια, ὅ,τι ἰσχύει γιὰ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, δηλαδὴ τὸ αἰώνιο κῦρος της, ἡ καθολικότητά της, ὁ ἀνθρωπισμὸς της, καὶ ἡ ἀγαθοςύνη της, ὅλα αὐτὰ τὰ γνωρίσματά της πρέπει νὰ παρακολουθοῦν τὸν πρακτικὸ της διαφορισμό, δηλαδὴ καὶ ὅλα τὰ ἠθικὰ ἀξιώματα ποὺ προκύπτουν ἀπ' αὐτήν. Ὅταν πρὶν ἐρμηνεύσαμε τὴ σχέση τῆς ὄντολογικῆς ἀρχῆς μὲ τὰ πράγματα, δηλαδὴ τὴν ἀπειρες ἐφαρμογές της στὰ ἀντικείμενα, εἶδαμε ὅτι καὶ

ἐκείνη καὶ τὰ πράγματα εἶναι δυνατόν νὰ διαχωρισθοῦν ἢ μὲν ἀπὸ τὰ δέ. Ὁ νόμος τῆς αἰτιότητας εἶναι μία ὄντολογικὴ-γνωστικὴ ἀρχή, δηλαδή μ' αὐτὸν τὸν νόμο κρίνομε καὶ κατανοοῦμε τὰ ὄντα. Αὕτῃ λοιπὸν ἡ ἀρχὴ πρέπει νὰ διαχωρίζεται μὲ τὸ νοῦ μας ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ κρίνονται καὶ νοοῦνται σύμφωνα μ' αὐτήν. Ἐκτός αὐτοῦ, ὁ γενικὸς νόμος τῆς αἰτιότητας ὄχι μόνον ἰσχύει γιὰ ὅλα τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ καὶ διαφορίζεται μέσα στοὺς διάφορους τομεῖς τῆς γνώσης καὶ τῶν ἀντικειμένων. Τὸ γένος τοῦ νόμου διαφορίζεται στὰ εἶδη του, καὶ ἀπ' αὐτὰ πάλιν φθάνομε ὡς τις εἰδικές περιπτώσεις τῆς ἐφαρμογῆς του.

Τὸ ἐρώτημα εἶναι, ἂν τοῦτο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἀξιολογικὴν ἀρχή, γιὰ τὴν ἠθικὴν ἀρχή. Εἶναι δυνατόν ἡ γενικότητα τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς, τοῦ αἰωνίου αἰτήματος νὰ λάβῃ συγκεκριμένη μορφή, εἶναι δυνατόν ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ νὰ λάβῃ πρακτικὸν διαφορισμόν, ὥστε ἀπὸ τὸ αἰώνιον τοῦτο γένος νὰ φθάσωμε στὰ εἶδη καὶ ἀπ' αὐτὰ νὰ φθάσωμε στὴν συγκεκριμένη περίπτωσιν; Ὅταν ἐθέσαμε τὴν ἠθικὴν ἀξία ὡς αἶτημα, εἶπαμε, ὅτι εἶναι αἶτημα γιὰ τὸ ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι ἔχει μέσα τῆς τὴ δυνατότητα νὰ πραγματοποιηθῇ. Πρὸ παντός ὅμως τὸ αἶτημα ἔχει τὴν ἀπαίτησιν νὰ πραγματοποιηθῇ, νὰ γίνῃ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ποὺ ὁρίζει τὴν σχέσιν τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς τοῦ αἰτήματος μετὰ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀπαίτησιν νὰ γίνῃ κάτι, αὕτῃ εἶναι ἡ γέφυρα ποὺ ἐνώνει τὸ αἶτημα μετὰ τὴν δυνατότητα νὰ πραγματοποιηθῇ τοῦτο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον. Μὲ τὴν ἀπαίτησιν ὅμως εἶναι συνυφασμένος ὁ προστακτικὸς χαρακτῆρας τοῦ αἰτήματος.

Τὸ ἐρώτημα εἶναι τώρα, ἂν κάθε ἠθικὸν αἶτημα ἔχῃ προστακτικὸν χαρακτῆρα, ὅπως δέχεται ὁ Κάντ. Ὅτι ὑπάρχουν ἠθικὰ αἰτήματα ποὺ ἔρχονται μετὰ τὴν μορφήν τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀμφιβολία. Τὸ «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτὸν» εἶναι παρόμοιον αἶτημα, ἔρχεται μετὰ τὸν χαρακτῆρα τῆς προσταγῆς. Ἀφήνομε κατὰ μέρος ἐδῶ τὸ ζήτημα ποὺ στηρίζεται αὕτῃ ἡ ἐντολή. Ὅτι ἔχει μέσα τῆς βαθύτατα ἀνθρωπιστικὴν ἐννοίαν φαίνεται ἀπ' ἀρχῆς. Μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἐντολήν ἔχομε πράγματι τὴν καθολικότητα, γιατί ὁ «πλησίον» εἶναι ὁ καθὲς ἄνθρωπος. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε ἄλλον προσορισμόν, ἡ ἐντολή αὕτῃ βλέπει τὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρώπου ἢ καλύτερα τὴν ὄντιο-

τητα «άνθρωπος» ως συγκεκριμένη ηθική μονάδα. Δέν τὴν ἐνδιαφέρει, τί ἄλλο εἶναι ὁ πλησίον, ἂν εἶναι Ἰουδαῖος ἢ Ἑλληνας, ἂν εἶναι μαῦρος ἢ λευκός, τὴν ἐνδιαφέρει ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄνθρωπος, ὡς ὁ πλησίον. Ὁ ἄνθρωπος ἐδῶ ἐμφανίζεται μέτοχος ἀπόλυτης ἀξίας. Ὅτιδήποτε τυχόν ἄλλο εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ ἄνθρωπος, ἐκτὸς ἀπὸ πλησίον, ἂν δηλαδή εἶναι σοφός ἢ ἄσοφος, καλῆς ἢ κακῆς καταγωγῆς, ἂν εἶναι δημοκράτης, κομμουνιστής ἢ μοναρχικός, ὅλα αὐτὰ δέν εἶναι τίποτε ἀπέναντι αὐτῆς τῆς ἐννοίας τοῦ πλησίον. Ὁ πλησίον εἶναι ἡ ἀπόλυτη ἀξία ἄνθρωπος. Ὅστε ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ λαβαίνει ἐδῶ μία συγκεκριμένη μορφή. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, κρατάει καὶ τὴ γενικότητά της. Τὸ γενικὸ γίνεται εἰδικὸ δίχως νὰ χάνη τὴ γενικότητά του. Ἡ γενικότητά της ἐγκείται στὸ ὅτι περιλαμβάνει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἡ εἰδικότητά της εἶναι ὅτι ὁρίζει καὶ τί θέλει καὶ ἔτσι σὲ βάζει ἐνώπιον τοῦ πλησίον, καὶ βάζει τὸν πλησίον ἐνώπιόν σου, τώρα αὐτὴ τὴ στιγμή.

Ἄλλη γενικότητα ἔχει τὸ νόημα τῆς ἐντολῆς ποὺ ὁρίζει νὰ τιμᾷ κανεὶς τὸν πατέρα του καὶ τὴ μητέρα του, ἀκριβῶς γιατί ἀποκλείει ὅλους ὅσοι δέν εἶναι γονεῖς. Ἐδῶ ἡ γενικότητα εἶναι στενώτερη. Ἐχει ὅμως καὶ αὐτὴ ἡ ἐντολὴ γενικότητα, ἀκριβῶς γιατί ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν γονεῖς. Μεταξὺ ὅμως τῶν δύο εἰδῶν τῆς γενικότητας ὑπάρχει μία διαφορά. Ὁ «πλησίον» εἶναι κάθε ἄνθρωπος, γονεῖς ὅμως εἶναι μόνον, δηλαδή κάθε φορά, ἓνα ζεῦγος ἀνθρώπων. Ὅστε καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἠθικά αἰτήματα, ἂν καὶ ἰσχύουν γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ὅμως ἔχουν διαφορετικὸ νόημα καὶ διαφορετικὴ γενικότητα. Τὸ νόημα τοῦ ἑνός εἶναι, ὅτι λέγεται πρὸς ὅλους καὶ ζητάει ἀπὸ ὅλους ν' ἀγαπήσουν τὸν «πλησίον», δηλαδή ὅλους. Τὸ νόημα τοῦ ἄλλου αἰτήματος εἶναι, ὅτι λέγεται στὸν καθένα, ἀλλὰ τοῦ ζητάει νὰ πράξη ὄχι πρὸς ὅλους, ἀλλὰ μόνον πρὸς δύο ὠρισμένους ἀνθρώπους, τοὺς γονεῖς. Ὅστε γίνεται καὶ ἐδῶ πρακτικὸς διαφορισμὸς τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἀξιολογία τῆς ζωῆς μὲ τὴν ἐντολὴ αὐτὴ λαβαίνει πολὺ περισσότερο συγκεκριμένη μορφή. Ἄλλη πάλιν εἶναι ἡ σχέση ποὺ δημιουργεῖται μὲ τὴν ἀντίστροφη ἐντολή: ν' ἀγαπᾶνε οἱ γονεῖς τὰ παιδιά τους. Καὶ ἐδῶ ἔχομε ἄλλο εἶδος γενικότητας, γιατί ἐνῶ ἔχουν ὅλοι γονεῖς, δέν ἔχουν ὅμως ὅλοι παιδιά. Ὅστε ἡ ἐντολὴ αὐτὴ δέν ἀναφέρεται σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἔχει νύ-

ημα και κῦρος για ὄσους ἔχουν παιδιά. Ὅτι ὁμως και τὸ αἶτημα τοῦτο ἔχει ἠθικὸ κῦρος, και πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, και γενικὰ ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦτο εἶναι αὐτονόητο.

Βλέπομε λοιπὸν, ὅτι ἔχομε ἐδῶ διάφορα εἶδη γενικότητας. Ὅλα αὐτὰ τὰ αἰτήματα ἔχουν ἀντικειμενικὸ κῦρος, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὅλα μὲ τὴν ἴδια ἔννοια γενικὰ. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ ἀντικειμενικὸ κῦρος διαφορίζεται δίχως ὁμως νὰ χάνη τὴν ἀντικειμενικότητά του. Ἀλλὰ γίνεται και διαφορισμὸς τοῦ περιεχομένου τοῦ αἰτήματος. Ἀπὸ τὰ εἶδη τῆς ἀγάπης ποὺ ζητάει ἡ Γραφή, εἶδαμε πόσο διάφορο εἶναι τὸ περιεχόμενον τοῦ καθενός. Διαφέρουν και ὡς πρὸς τὴ γενικότητα τοῦ κύρους και ὡς πρὸς τί τὸ ζητᾶνε. Ὅλα ὁμως ἐξ ἄλλου τὰ αἰτήματα αὐτὰ εἶναι ἀντικειμενικῶς ἔγκυρα. Βλέπομε λοιπὸν ἐδῶ, ὅτι ἔχομε πολλὰ εἶδη ἀγάπης, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ διαφορίζεται, δίχως νὰ χάνη τίποτε ἀπὸ τὸν ἀνθρωπισμὸ της, τουναντίον κερδίζει, γιατί ἔρχεται εἰδικευμένη μέσα στὴ ζωὴ και μᾶς θέτει αἰτήματα συγκεκριμένα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος παρατηροῦμε, ὅτι και τὰ τρία αὐτὰ εἶδη ἀγάπης, και τὰ τρία αὐτὰ ἀνθρωπιστικὰ αἰτήματα, ἔρχονται μὲ τὸ χαρακτῆρα τῆς προσταγῆς, και μάλιστα τῆς κατηγορικῆς. Οὔτε ὁ πλησίον, οὔτε οἱ γονεῖς, οὔτε τὰ παιδιά ἐνδιαφέρουν τὴν προσταγὴ κατὰ τὰ ἄλλα γνωρίσματά τους, ἢ καλύτερα ἢ προσταγὴ δὲν περιορίζεται ἀπὸ τὰ ἄλλα γνωρίσματά τους, ἂν εἶναι δηλαδή Ἰουδαῖοι ἢ Ἑλληνας, μαῦροι ἢ λευκοί, ὁμορφοὶ ἢ ἄσχημοι.

Ἄλλον ὁμως χαρακτῆρα ἔχει ἡ ἀγάπη μεταξὺ τῶν δύο φύλων, τοῦ ἀνδρικοῦ και γυναικείου. Ἐπίσης ἄλλον χαρακτῆρα ἔχει ἡ φιλία, και τέλος ἄλλη εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ ἔρωτος, ὅπως αὐτὸς ὀρίζεται στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους, ὅπου ὁ ἔρως ἀναπτύσσεται μεταξὺ τοῦ ἔφηβου και τοῦ ὄριμου, αὐτοῦ ποὺ ἔρχεται νὰ γίνη πνευματικὸς ἄνθρωπος και αὐτοῦ ποὺ εἶναι πνευματικὸς ἄνθρωπος. Ἀλλὰ ἄς περιορισθοῦμε στὸ πρῶτο εἶδος ἀγάπης, δηλαδή στὴν ἀγάπη τῶν δύο φύλων. Ἀφήνομε κατὰ μέρος τὸ βιολογικὸ, τὸ φυσικὸ δεσμὸ, ἂν και τὸ παράδειγμα ἀκριβῶς αὐτὸ μᾶς δείχνει, πόσο στενὰ συνδέεται ἡ φυσικὴ και ἡ ἀξιολογικὴ σχέση τῶν ἀνθρώπων. Ὅτι ἡ ἀγάπη αὐτὴ εἶναι ἠθικὸ γεγονός, ὅτι ἔχει ἠθικὴ ἀξία μέσα της, τοῦτο καταφαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ὡς ἀγάπη χαρακτηρίζομε ἐδῶ στὴ σχέση τῶν δύο φύλων

ὄχι ὅποιαδήποτε σχέση ἀλλὰ τὴν ἐντελῶς συγκεκριμένη σχέση, ἔπου ἀναγνωρίζει ἀπόλυτα ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, ὅπου ὁ ἕνας λέγει στὸν ἄλλον ἐσύ. Τὸ ἐσύ τοῦτο εἶναι ἐδῶ ἢ ἐδοῦ τῆς ἀπόλυτης ἀξίας γιὰ τὸν ἄλλον. Τοῦτο, δηλαδή τὸ ἐσύ, ὑπάρχει μόνον μία φορά, εἶναι ἀκατάλυτη καὶ ἀναντικατάστατη ἀξία, ὅπου μέσα της ἐνσαρκώνεται ὅλο τὸ νόημα τῆς ζωῆς, ὅλου τοῦ σύμπαντος. Ὅποιος πράγματι ἀγαπᾷ τὸν ἄλλον ὡς ἐσύ, ὄχι ὅπως πρὶν ὡς πλησίον, αὐτὸς βλέπει μέσα σ' αὐτὸν ὅλον τὸν κόσμο καὶ τὴν ἀξία ὅλου τοῦ κόσμου.

Ὅτι ὁμοῦς ξεχωρίζει τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἀγάπης ἀπὸ τὰ τρία ἄλλα προηγούμενα εἶδη, εἶναι ἀκριβῶς τοῦτο: ἡ ἀγάπη αὕτη δὲν προστάζεται, δὲν ἔρχεται μὲ προστακτικὴ μορφή. Εἶναι ἀδιανόητο νὰ μᾶς προστάξῃ τὸ αἴτημα νὰ ἀγαπήσωμε αὐτὸν ἐδῶ τὸν ἄνθρωπο ὡς ἐσύ. Ἡ ἀγάπη αὕτη τοῦ ἐγὼ πρὸς τὸ ἐσύ εἶναι ἕνα χάρισμα, ἢ ἄς εἰποῦμε ὅτι εἶναι μοῖρα, μοῖρα ὁμοῦς ἐλευθερίας. Τοῦτο ἄλλωστε σημαίνει χάρισμα. Μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἀγάπη, μέσα σ' αὐτὸ τὸ χάρισμα, πὺν εἶναι μοῖρα ἐλευθερίας, λυτρώνεται ἀμοιβαῖα ἡ ζωὴ, ἀνεβαίνει ἡ προσωπικότητα τοῦ ἀνθρώπου, λαβαίνει δηλαδή ὁ ἀνθρώπος ἀπόλυτη συνείδηση γιὰ τὸν ἀνθρωπισμό του, καὶ ἀθανατίζεται. Ἐκτὸς αὐτοῦ, μέσα ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀγάπη τοῦ ἐγὼ πρὸς τὸ ἐσύ γίνεται μία μεταξίωση τῶν ἀξιῶν, ὅλων τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς. Ὅλα ὅσα ἦταν πρὶν ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀγάπη, λαβαίνουν τώρα ἄλλη ἀξία. Μέσα της ὠριμάζουν καὶ αὐτὸ. Ὅμως δὲν ὑπάρχει ἐδῶ ἢ κατηγορικὴ προσταγή, δὲν εἶναι αὕτη πὺν φέρνει τὸ ἐγὼ ἐνώπιον τοῦ ἐσύ, ἀλλὰ ἐδῶ ὑπάρχει μία βαθύτερη προσδοκία καὶ ὑπάρχει ἀκόμα ἡ ἐσωτερικὴ, ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ ἐτοιμασία, γιὰ νὰ φθάσῃ τὸ ἐγὼ πρὸς τὸ ἐσύ, γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸ ἕνα τὸ ἄλλο. Γιὰ τοῦτο ὁρθότατα χαρακτηρίζει ὁ Νίτσε τὴν προσταζόμενη ἀγάπη τῶν δύο φύλων ὡς ἀπρέπεια.

Δὲν ὑπάρχει ἐδῶ ἀπ' ἀρχῆς κατηγορικὴ προσταγή. Τοῦτο ὁμοῦς δὲν σημαίνει, ὅτι δὲν ρυθμίζεται καὶ ἡ ἀγάπη αὕτη ἀπὸ ὠρισμένα ἐσωτερικὰ αἰτήματα. Ἀναπτύσσεται τώρα ἐδῶ ἕνας βαθύτατος ἀνθρωπισμός, ὅπου ὅλα, σῶμα, ψυχὴ καὶ πνεῦμα, ἐνώνονται. Ὁ χωρισμὸς τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα καταργεῖ ἐδῶ τὴν ἀγάπη ἢ τὴν βάζει σὲ κίνδυνο. Ἡ ἀγάπη αὕτη δὲν γνωρίζει κανένα ἐμπειρικὸ γιὰτί, δηλαδή ὁ λόγος της ἔρχεται ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ

πηγή τῆς ζωῆς. Καθὼς σχετίζεται εἰς βάθος τώρα τὸ ἐγὼ μὲ τὸ ἐσύ, λαβαίνει καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο ὄχι μόνον τῆ συνείδηση ἑνὸς βαθύτατου ἀνθρωπισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆ συνείδηση μιᾶς ἀθανασίας μέσα στὴ χρονικότητα. Λαβαίνει ἡ ζωὴ ἐσωτερικότητα ἀπίθανη γιὰ ἓναν ποῦ δὲν τὴν γνωρίζει. Ὁριμάζει τώρα τὸ ἐγὼ καὶ τὸ ἐσύ καὶ δένονται μὲ μιὰ συνείδηση καὶ συναίσθηση ἀμετάδοτη στοὺς ἄλλους. Καὶ καθὼς ἡ ἀγάπη αὐτὴ ἐνσαρκώνεται μέσα στὰ γεννήματά της, δηλαδή στὰ παιδιά, γίνεται πάλιν ἀντικειμενική, καὶ ρυθμίζεται ἀπὸ αἰτήματα συγκεκριμένα.

Ἡ ζωὴ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ὡς ἡ ἀλήθεια αὐτῆς τῆς ἀγάπης, καὶ ἡ τέχνη ἀπὸ τὸ ἄλλο ὡς ἡ ποίηση αὐτῆς τῆς ἀλήθειας, ἐπικυροῦν ὅτι καὶ ἡ ἀγάπη αὐτὴ ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ τῆς δεοκτολογία. Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι ἄλλο πράγμα εἶναι τὸ αἶτημα καὶ ἄλλο ἡ προσταγή. Αἰτήματα ἐσωτερικὰ ἔχει καὶ ἡ ἀγάπη μεταξὺ εἶναι τῶν δύο φύλων, ἡ ἠθικὴ αὐτὴ σχέση τοῦ ἐγὼ μὲ τὸ ἐσύ, ἀλλὰ αὐτὰ δὲν λαβαίνουν μορφή τῆς προσταγῆς. Οὔτε ἡ ἴδια ἡ ἀγάπη τοῦ εἴδους αὐτοῦ λαβαίνει τὴ μορφή τῆς προσταγῆς. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν εἶναι λογικὴ ἀνάγκη νὰ ἔχη τὸ ἠθικὸ αἶτημα τὸ χαρακτῆρα τῆς προσταγῆς, καὶ μάλιστα τῆς κατηγορικῆς, ὅπως θέλει ὁ Κάντ. Εἶναι βέβαια παράδοξο νὰ μιᾶμε γιὰ αἰτήματα, ποῦ δὲν ἔχουν προστακτικὸ χαρακτῆρα, ἀλλὰ σ' αὐτὸ φταίει ἡ γλῶσσα καὶ ὄχι ἡ λογικὴ. Ἡ γλῶσσα ὑπολείπεται πάντοτε τῆς λογικῆς. Ὅπωςδήποτε, καίω ἀπὸ τὸ παράδοξο κρύβεται πάντοτε σχεδὸν μία ἀλήθεια. Τὸ αἶτημα καὶ ἡ ἠθικὴ ἀξία ποῦ διέπουν τὴν ἀγάπη τοῦ εἴδους αὐτοῦ, σημαίνουν ὅτι κάποιος πρέπει ν' ἀνταποκριθῆν καὶ μάλιστα πλήρως σ' αὐτά.

Ἄς πάρουμε ὡς παράδειγμα τὴν αἰσθητικὴ ἀξία γιὰ νὰ φανῆ ἀκόμα καλύτερα τὸ πράγμα. Ἐνα ὁμορφο τοπίο ἢ ἓνας ὁμορφος ἀνθρώπος εἶναι ὅ,τι εἶναι, δηλαδή ὁμορφο, γιὰτὶ ἀνταποκρίνονται σὲ ὠρισμένες αἰσθητικὲς ἀξιώσεις, διαφορετικὰ δὲν θὰ ἦταν ὁμορφο. Θὰ ἦταν ὅμως ἀνόητο πράγμα νὰ εἰποῦμε, ὅτι ἡ ἀνταπόκρισή τους αὐτὴ σὲ ὠρισμένες αἰσθητικὲς ἀξιώσεις γίνεται ὕστερα ἀπὸ καμμιά προσταγή. Δὲν γίνεται νὰ προστάξωμε εἴτε ἓνα τοπίο εἴτε ἓναν ἀνθρώπο νὰ γίνουν ὁμορφο, οὔτε εἶναι ὁμορφο γιὰτὶ ὑπάρχει καμμιά προσταγή. Ὅμοια, δὲν μπορούμε νὰ προστάξωμε τὸ ἐγὼ ν' ἀγαπήσῃ τὸ ἐσύ, ἂν καὶ στὴ ζωὴ συχνά

γίνεται και ἡ μωρία αὐτή, νὰ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τοὺς γονεῖς τὸ πρόσωπο ποὺ πρόκειται νὰ γίνῃ τὸ ἐσὺ τοῦ παιδιοῦ τους. Ἡ ζωὴ ὅμως δύο ἀνθρώπων ποὺ ἀγαπᾶνε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, καὶ ἐσωτερικὰ καταφάσκουν ἀλόλυτα ὁ ἓνας τὴν παρουσία καὶ τὴν συζυγία τοῦ ἄλλου, εἶναι ἠθικὰ ἀνώτερη ἀπὸ τὴ ζωὴ δύο ἀνθρώπων ποὺ εἶναι μαζί δίχως ἀγάπη. Πόσο ἠθικὰ ἀνώτερο εἶναι τὸ ἓνα εἶδος ζωῆς ἀπὸ τὸ ἄλλο, τοῦτο τὸ καταλαβαίνουν μόνον ἐκεῖνοι ποὺ ἀγαποῦνε καὶ ὄχι ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἀγαποῦνε, ἢ ποὺ δὲν ἀγάπησαν οἰκόμῃ.

Ἡ ἠθικὴ ἀξία αὐτῆς τῆς ἀγάπης, ἃς τὴν ὀνομάσωμε ἐρωτικὴ ἀξία, μετ' ὅλο της τὸ ἠθικὸ νόημα καὶ βάρος, εἶναι αἴτημα, ἀλλὰ δὲν εἶναι προσταγὴ. Μόνον ὅμως ὅπου ὑπάρχει, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει, εἶναι καὶ αἴτημα, δὲν εἶναι αἴτημα προτοῦ νὰ ὑπάρξῃ ἢ ὅταν παύσῃ νὰ ὑπάρξῃ. Ἀντίθετα, τὰ ἄλλα εἶδη ἀγάπης εἶναι αἰτήματα καὶ μάλιστα προστακτικὰ προτοῦ νὰ ὑπάρξουν, νὰ πραγματοποιθῶν. Ἡ ἀγάπη μεταξὺ τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ ἐσύ, τοῦ συγκεκριμένου ἐγὼ καὶ τοῦ συγκεκριμένου ἐσύ, γίνεται καὶ αἴτημα ἀφ' ὅτου ἀρχίσῃ νὰ ὑπάρξῃ. Δὲν εἶναι ὅμως προσταγὴ. Μὲ ἄλλα λόγια δεσμεύει δίχως προσταγὴ, ἀλλὰ μὲ βαθύτερη κατάφαση καὶ ἔλξη τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλον. Ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι ἔτσι, καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἠθικὴ αὐτὴ ἀξία καὶ τὸ αἴτημά της, παύουν νὰ ἰσχύουν, ὅταν παύσῃ ἡ ἴδια ἡ ἀγάπη μεταξὺ τῶν δύο συγκεκριμένων ἀνθρώπων. Οὔτε τότε μπορεῖ ὁ ἓνας νὰ προστάξῃ στὸν ἄλλον τὴν ἀγάπη. Μαζὶ μὲ τὴν ἀγάπη παύει καὶ τὸ αἴτημά της. Ὅταν ὅμως ὑπάρξῃ, καὶ ὅπου ὑπάρχει, ἐκεῖ ἡ ἀγάπη αὐτὴ εἶναι καὶ γιὰ τὸ ἓνα πρόσωπο καὶ γιὰ τὸ ἄλλο παρουσία μαζί καὶ αἴτημα, κατάσταση καὶ χρέος. Ὡς χρέος ζητάει καὶ ἀπὸ τὰ δύο πρόσωπα νὰ προχωρήσουν ἀκόμα ὑψηλότερα μὲ τὴν ἀγάπη τους. Ποτὲ λοιπόν, οὔτε ὅταν ὑπάρξῃ καὶ ζῇ ἡ ἀγάπη αὐτὴ, οὔτε ὅταν παύῃ νὰ ὑπάρξῃ, οὔτε ὅταν ἀπ' ἀρχῆς δὲν ὑπάρξῃ, ποτὲ δὲν προστάζεται. Ἐδῶ ἄλλωστε ἔγκειται καὶ ὁ μυστηριακὸς της χαρακτῆρας, ἡ μοναδικότητά της. Τοῦτο τὸ ἠθικὸ γεγονός ἐπισφραγίζουν καὶ ἡ θρησκεία καὶ ἡ πολιτεία. Γιὰ τοῦτο, καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη, γιὰ νὰ ἀναγνωρίσουν αὐτὴν τὴν ἀγάπη, ζητοῦν ἀπὸ τὰ δύο πρόσωπα νὰ τὴν ὁμολογήσουν ἐλεύθερα.

Βλέπομε λοιπόν, ὅτι ὑπάρχει διαφορισμὸς τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς,

τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀπ' αὐτὸν τὸ διαφορισμὸ τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς, τῆς πρωταρχῆς τοῦ ἠθικοῦ νόμου, γεννιέται τὸ σύστημα τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς. Ἄλλες ἠθικὲς ἀξίες εἶναι γενικώτατες, ἄλλων πάλιν ἡ γενικότητα εἶναι στενώτερη, καὶ τέλος ἄλλων, ὅπως τῆς ἀγάπης τῶν δύο φύλων, τὸ αἶτημα καὶ ἡ μορφή του εἰδικεύεται τόσο πολὺ, ὥστε ἀφορᾷ μόνον τῇ συγκεκριμένῃ ἠθικῇ σχέσιν μεταξὺ δύο ἀνθρώπων. Τὸ ἐγὼ ἀγαπάει τὸ ἐσὺ ὡς συγκεκριμένη, μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτη ἀξία, ὡς ἔδρα τῆς ἀξίας ὅλης τῆς ζωῆς. Ἀντίθετα, τὸν πλησίον τὸν ἀγαπάμε, ὅχι τόσο γιατί εἶναι συγκεκριμένος, ἀλλὰ γιατί εἶναι ἄνθρωπος. Τοὺς γονεῖς τέλος, δὲν τοὺς ἀγαπάμε γιὰ τίποτε ἄλλο, ἀλλὰ γιατί εἶναι οἱ γονεῖς μας.

Τώρα πὺ χωρίσαμε τὰ εἶδη τοῦ ἠθικοῦ αἰτήματος καὶ εἶδαμε, ὅτι ἡ γενικὴ ἠθικὴ ἀρχὴ διαφορίζεται, μπορούμε νὰ καταλάβωμε καλύτερα, τί εἶναι αὐτὸ πὺ ὀνομάζομε χρέος ἢ δέον. Εἶναι ἀπ' ἀρχῆς φανερό, ὅτι τὸ χρέος ἢ τὸ δέον εἶναι ἔννοια πὺ κεῖται μεταξὺ τοῦ πράττειν καὶ τοῦ αἰτήματος. Προβάλλεται δηλαδὴ τὸ χρέος ὡς ἔνταση τῆς ψυχῆς, ὡς ἔνταση τῆς προσωπικότητος μεταξὺ τοῦ πράττειν καὶ τοῦ αἰτήματος. Δίχως αὐτὴν τὴ συνείδηση τοῦ χρέους, οὔτε τὸ αἶτημα πραγματώνεται οὔτε πράξις γίνεται. Ἡ ἠθικὴ λοιπὸν ἀρχὴ κατευθύνεται πρὸς τὸ ἐγὼ, πρὸς τὴν προσωπικότητα, ἢ ὁποῖα εἶναι ἡ ὑποκειμενικὴ ἀρχὴ τοῦ πράττειν. Κ' ἔτσι γεννιέται ἡ ἔνταση. Ἡ ὑποκειμενικὴ ἀρχὴ τοῦ πράττειν, ἡ προσωπικότητα, καθὼς κατανοεῖ τὸ νόημα τοῦ αἰτήματος, ἐντείνεται καὶ ἀποφασίζει νὰ πράξῃ. Ἡ ἔνταση ὁμως αὐτὴ εἶναι ταυτόχρονα καὶ σύνδεση τῆς ὑποκειμενικῆς ἀρχῆς τοῦ πράττειν μετὴν ἀντικειμενικὴ ἠθικὴ ἀρχή, τὸ αἶτημα. Ὡστε εἶναι ἀδιανόητη ἡ ἔνταση αὐτὴ, ἡ συνείδηση δηλαδὴ τοῦ χρέους, δίχως τὴ σχέση τοῦ ὑποκειμένου μετὸ ἀντικείμενο, τὸ αἶτημα.

Ὅτι ἐξ ἄλλου τὸ αἶτημα εἶναι ἀντικειμενικό, δηλαδὴ ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸν ὑποκειμενισμό τοῦ ἐγὼ, τοῦτο σημαίνει ὅτι εἶναι ἀξία ἠθικὴ. Ἡ ἠθικὴ αὐτὴ ἀξία τοῦ αἰτήματος δὲν στηρίζεται οὔτε στὴν ἴδια τὴν πράξις, οὔτε στὴν ὑποκειμενικὴ μας πεποίθηση, οὔτε βεβαίως σὲ κανένα συναίσθημα ἢ τέλος σὲ κανένα ἐνόρημα, γιατί, ἂν ὁποιοδήποτε ἀπ' αὐτὰ τεθῆ ὡς βάση τοῦ αἰτήματος, τὸ αἶτημα χάνει τὴν ἀντικειμενικότητά του. Καὶ τὸ ἐγὼ,

ὡς ὑποκειμενικὴ ἀρχὴ τοῦ πράττειν, καὶ ἡ πράξις τοῦ καὶ ἡ πεποιθήσῃ του καὶ ὅλα τὰ ἄλλα στηρίζονται, ἐφ' ὅσον εἶναι ἠθικά. στὸ αἴτημα, δηλαδή τελικῶς στὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ προσέξωμε ἐδῶ εἶναι, ὅτι τὸ χρέος, τὸ δέον, ὡς ἔνταση καὶ συνείδηση ποὺ γεννιέται ὑπὸ τὴν ψυχὴ πρὸς τὸ αἴτημα, εἶναι ὡς πρὸς τὸ κῦρος του κάτι ἀντικειμενικό, ὅσο κι' ἂν βασανίζεται τὸ ὑποκείμενο ἀπὸ τὴν παρουσία του.

Οὔτε λοιπὸν τὸ χρέος δὲν πρέπει νὰ τὸ παρερμηνεύσωμε ὑποκειμενικά, οὔτε πάλιν νὰ τὸ πάρωμε ὅτι τάχα ἔρχεται ἀπὸ καμμιά προσωπικὴ ἐξουσία ἔξωθεν ἢ ἄνωθεν. Ὅπως ὁ ἠθικὸς νόμος δὲν προστάζεται ἀπὸ καμμιά προσωπικὴ ἐξουσία, ἔξωθεν ἢ ἄνωθεν, ὁμοίως καὶ τὸ χρέος εἶναι ἐλεύθερο ἀπὸ οἰονδήποτε ὑποκειμενισμό καὶ ἀπὸ ὁποιαδήποτε προσωπικὴ ἐξουσία. Ὁ Πλάτων, στὸ μῦθος τῆς Πολιτείας, ἀποσαφηνίζει ἀπόλυτα τὸ θέμα τοῦτο. Λέγει δηλαδή ἐκεῖ, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀδέσποτη, δὲν γνωρίζει κύριο. Καὶ κατὰ πῶς τὴν τιμᾶει ἢ τὴν περιφρονᾶει ὁ καθένας θὰ μεταλάβῃ ἀπ' αὐτὴν πρὸς πολὺ ἢ πρὸς λίγος. Καὶ τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἀρετὴ ἢ καὶ γιὰ τὴν παραμέλησίν της τὴν ἔχει ἐκεῖνος ποὺ διαλέγει, δηλαδή ὁ ἄνθρωπος. Ὁ θεὸς εἶναι πάντως ἀνεύθυνος. «Ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον, ἦν τιμῶν καὶ ἀτιμάζων πλέον καὶ ἔλαττον αὐτῆς ἕκαστος ἔξει. Αἰτία ἐλομένου, θεὸς ἀναίτιος». (Βλέπε, «Εἰσαγωγή στὸν Πλάτωνα» 10. Ὁ μῦθος).

Ἄν λοιπὸν δώσωμε στὸ ἠθικὸ χρέος τὴν ἔννοια, ὅτι τάχα αὐτὸ προέρχεται ἢ προβάλλεται ἀπὸ καμμιά προσωπικὴ ἐξουσία, ἔστω καὶ τοῦ θεοῦ, τότε καταστρέφομε τὴν ἀξία του καὶ τὴ σημασία του. Τὸ δέον, τὸ χρέος, εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ κάθε ὑποκειμενισμό καὶ ἀπὸ κάθε αὐθεντία, εἶναι ἀκριβῶς δίχως δεσπότη, δηλαδή αὐθύπαρκτο καὶ ἐλεύθερο. Ἔτσι δημιουργεῖ καὶ τὴν ἐλευθερία, ὅταν ἡ συνείδηση τὸ καταφάσκη, τὸ ἀποφασίσῃ καὶ τὸ πράττῃ. Δίχως αὐτὴν τὴν προϋπόθεση δὲν θὰ εἶχε καμμιά σημασία νὰ μιλάμε γιὰ χρέος καὶ μάλιστα ἠθικό, δηλαδή χρέος ποὺ τὸ ἀναγνωρίζει ἢ συνείδηση ἐλεύθερα. Τοῦτο τὸ χρέος, ἅπαξ ἢ συνείδηση τὸ ἀναγνωρίσῃ ἐλεύθερα, τῆς ἐντείνει τὸν ἀγῶνα, δηλαδή τὴν προσπάθειά της νὰ τὸ ἐξοφλήσῃ, κι' ἔτσι νὰ ἐλευθερωθῇ.

Πρέπει λοιπὸν, νὰ χωρίζωμε τὸ εἶναι ἀπὸ τὸ δέον, δηλαδή

τὴν κατάστασι, ὅπου εἵμαστε τώρα, ἀπὸ τὸ ἠθικὸ σημεῖο ὅπου πρέπει νὰ εἵμαστε ὕστερα. Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ νὰ καταλάβωμε τὸ ὀλυμπιακὸ ἀγώνισμα τῆς ζωῆς, πὺ λέγεται ἀπόλυτη ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, ἢ γενικὰ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Ἐξ ἄλλου, δὲν πρέπει ποτὲ νὰ λησμονοῦμε, ὅτι ὅπου χωρίζομε, ἐκεῖ κατ' ἀνάγκην πρέπει καὶ νὰ συσχετίζωμε. Καὶ καθὼς εἶδαμε, τὸ δέον, τὸ χρέος, δημιουργεῖ τὴν σχέσιν μεταξὺ τοῦ ἐγὼ καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ἠθικῆς ἀξίας, μεταξὺ τοῦ πῶς εἶμαι καὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ γίνω. Ἐκεῖνο πὺ πρέπει ἐπίσης νὰ γνωρίζωμε, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποσαφήνισιν πὺ ἐγινε, εἶναι ὅτι κάθε αἴτημα ἔχει μέσα του τὴν ἔννοιαν τοῦ χρέους, εἴτε ἐκφράζεται τοῦτο μὲ προστακτικὸ τρόπο εἴτε ὄχι, ὅπως γίνεται στὴν ἀγάπην τῶν δύο φύλων, στὴν φιλίαν, καθὼς καὶ στὸν πλατωνικὸ ἔρωτα.

Φαίνεται παράδοξο σχετικὰ μὲ αὐτὰ τὰ εἶδη τῶν σχέσεων νὰ μιλάμε γιὰ χρέος, ἀφοῦ εἶδαμε, ὅτι κανένα ἀπ' αὐτὰ δὲν προστάζεται. Ἡ ἀγάπη αὐτὴ, καθὼς ἡ φιλία καὶ ὁ ἔρωσ, εἴτε ὑπάρχει εἴτε δὲν ὑπῆρχε, ἀλλὰ ἀρχίζει νὰ ὑπάρχη, προσφέρεται ὡς χάρισμα ἀπὸ πρόσωπον εἰς πρόσωπον, ἀπὸ τὸ ἐγὼ πρὸς τὸ ἐσύ. Ποῦ λοιπὸν εἶναι ἔδῳ τὸ χρέος; Ὅπως εἶδαμε, τὸ χάρισμα τοῦτο εἶναι ἀξία, καὶ μάλιστα ἀναντικατάστατη τῆς ζωῆς. Ὡς ἀξία ὅμως ἀναφέρεται τόσῳ ἐσωτερικὰ καὶ τόσῳ στενὰ πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐγὼ, πρὸς τὰ συγκεκριμένα πρόσωπα πὺ ἀγαπιοῦνται, εἶναι τόσῳ συνυφασμένη μ' αὐτὰ, ὥστε, ὅσο κι' ἂν χωρίζονται κ' ἔδῳ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἡ ἀξία τῆς ἀγάπης καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡ πραγματικότητα τῆς ἀγάπης, παρακινεῖται κανεὶς νὰ εἰπῇ, ὅτι ἡ ἀξία ἐγινε ἐξ ὀλοκλήρου πραγματικότητα, καὶ ὅτι ἡ πραγματικότητα συγχωνεύθηκε ἀπόλυτα μὲ τὴν ἀξίαν. Μέσα στὴν ψυχὴν καὶ στὴν ζωὴν τῶν δύο ἀνθρώπων πὺ ἀγαπιοῦνται, ἡ ἀξία καὶ ἡ πραγματικότητα, τὸ χρέος καὶ τὰ πρόσωπά των συγχωνεύονται σ' ἓνα ἀποκρυστάλλωμα ἠθικοῦ κατορθώματος. Ἐδῳ ὑπάρχει πράγματι ἡ ἐσωτερικώτατη συνχώνευσις τῆς ἀξίας μὲ τὴν πραγματικότητά. Ἀλλὰ καὶ ἔδῳ φαίνεται ἐπίσης καθαρὰ ἡ ἔννοια τοῦ χρέους.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως ἔδῳ μέσα δὲν ἔχει καμμιά θέσιν ἢ αὐθεντία, καὶ ἡ προσταγὴ θὰ ἦταν ἔδῳ ἀνοησία. Πρέπει ν' ἀγαπᾶς, ἔχεις χρέος ν' ἀγαπᾶς, δὲν ὑπάρχει ἔδῳ οὔτε ὡς λόγος αὐθεντίας οὔτε ὡς κατηγορικὴ προσταγὴ. Ἡ ἀγάπη αὐτὴ εἶναι χάρις, σχε-

δὸν θρησκευτικὴ χάρις. Ἄλλὰ τοῦτο ἀκριβῶς σημαίνει, ὅτι ἐδᾶ ὑπάρχει ὄχι μόνον μία ἀπόλυτη ἀξία, ἀλλὰ καὶ ἓνα ἐσωτερικὸ χρέος. Ἡ ἀγάπη ὄχι ἡ ἀνύπαρκτη, ἀλλὰ ἡ δεδομένη καὶ ὑπαρκτή, αὐτὴ γίνεται χρέος, τὸ χρέος τῆς εἶναι νὰ φέρῃ στὸ φῶς ὅλη τὴν ἀξία τῆς ζωῆς τῶν δύο προσώπων. Τὸ χρέος δὲν εἶναι βέβαια ἐδᾶ κανένα σύστημα συμβατικῶν τύπων, ἀλλὰ ἐκείνη ἡ συνείδηση, ποὺ τὰ καθαγιαίνει ὅλα μὲ τὴν ἀγάπη, καὶ ἀπορρίπτει πάλιν ὅλα, ὅσα ὄμορφα καὶ σαγηνευτικὰ κι' ἂν εἶναι, ἐφ' ὅσον δὲν ἔρχονται ἀπὸ τὴν ἀγάπη. Στὴν ἀγάπη ὅλα γίνονται ἐσωτερικά. Δὲν ὑπάρχει κανεὶς ἐδᾶ ποὺ νὰ ἡμπορῇ νὰ ἐλέγξῃ μὲ αὐθεντία, ἀλλὰ ἐξ ἄλλου τὰ πρόσωπα ποὺ ἀγαποῦν ἐλέγχουν μόνον τοὺς τὸν ἑαυτὸ τους. Ὅπως δὴ ποτε ἡ γνήσια ἀγάπη προσφέρεται ὡς χάρισμα ἀπὸ τὸ ἐγὼ πρὸς τὸ ἐσύ, — ὅπως καὶ ἡ γνήσια φιλία, καὶ ὁ πλατωνικὸς ἔρως ἀπὸ τὸν ὄριμον στὸν ἔφηβο καὶ ἀπὸ τὸν ἔφηβο στὸν ὄριμον. Δηλαδή καὶ τὰ τρία αὐτὰ ἠθικὰ γεγονότα προσφέρονται δίχως αὐθεντικὴ προσταγὴ καὶ δίχως σκοπιμότητα ἢ συμφέρον, ἀλλὰ ἀφ' ὅτου ὑπάρξουν, διέπονται ἀπὸ ἓνα ἐσωτερικὸ χρέος.

Μποροῦμε τώρα νὰ συγκεντρώσωμε τὰ πράγματα: τὸ δέον εἶναι πάντοτε ἀντίθετο πρὸς τὸ εἶναι. Ἔρχεται τὸ δέον ἢ τὸ αἴτημα νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸ πρόσωπο νὰ πάῃ πέραν ἀπ' ἐκεῖ ποὺ εἶναι, καὶ ἔρχεται πρὸς ὅλα τὰ πρόσωπα, δίχως ὅμως νὰ ἐκπορευεῖται ἀπὸ κανένα πρόσωπο. Τὸ χρέος, τὸ δέον, ὅπως καὶ ἡ ἀρετὴ, δὲν ἔχουν κύριον. Μὲ τὸ διαφορισμὸ ὅμως τοῦ χρέους, τοῦ αἰτήματος, σὲ δύο εἶδη δηλαδή στὰ αἰτήματα ποὺ ἔχουν προστακτικὸ χαρακτῆρα καὶ στὰ αἰτήματα ποὺ δὲν ἔχουν, ἔγινε φανερό, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ πράττειν εἶναι πολὺ εὐρύτερη ἀπὸ ὅ,τι τὴν ὥρισε ὁ Κάντ. Τὸ πράττειν ὑπάρχει καὶ ἐκεῖ ὅπου τὸ χρέος δὲν ἔρχεται ὡς κατηγορικὴ προσταγὴ. Ὅμως, οὔτε ἡ κατηγορικὴ προσταγὴ οὔτε τὰ ἄλλα εἶδη τοῦ ἠθικοῦ χρέους γίνονται ποτὲ ὑποκειμενικά, ἀλλὰ κρατοῦν πάντοτε τὴν ἀντικειμενικότητά τους. Ἐξ ἄλλου, τὸ πρόσωπο, ὁ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ προχωρήσῃ ἔστω ἓνα ἀξιόλογο βῆμα πρὸς τὴν ἠθικὴν του προσωπικότητα, προϋποθέτει πάντοτε τὴν ἔννοια τοῦ χρέους. Ἄλλὰ οὔτε εἶναι δυνατόν, καὶ νὰ θέλῃ κανεὶς, ν' ἀρνηθῇ λογικὰ τὴν ἔννοια τοῦ χρέους. Γιατί; Διότι ὅταν ἀρνηθῶ τὸ χρέος, θὰ πρέπη αὐτὸ ποὺ ἀρνοῦμαι νὰ τὸ κάμω ἀπὸ χρέος. Ἀρνοῦμαι ἀκριβῶς κάτι, ὅταν θεωρῶ χρέος

μου να τὸ ἀρνηθῶ. Ὡστε προϋποθέτω ὅ,τι ἀκριβῶς ἔρχομαι νὰ ἀρνηθῶ. Ἔτσι φαίνεται ἡ ἀντικειμενικὴ ἀξία αὐτοῦ ποὶ ὀνομάζουμε χρέος, δέον.

Ἐπίσης φάνηκε ἀπ' ὅσα εἶπαμε, ὅτι γίνεται διαφορισμὸς τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς, καὶ ὅτι, ὅπως στὴν ἐπιστήμη ἔχομε σύστημα λογικῶν ἀρχῶν, ἔτσι ἔχομε στὴν ἠθικὴ σύστημα ἠθικῶν ἀρχῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης στὰ «Ἠθικὰ Νικομάχεια» ἔδωκε περισσότερο ἀπὸ ἄλλους τοὺς ἄλλους παράδειγμα πραγματικοῦ συστήματος ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ ἠθικῶν κατορθωμάτων. Ἀντίθετα, ὁ Κάντ, ἐπειδὴ δὲν προχώρησε στὸ διαφορισμὸ τῆς βασικῆς τοῦ ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἡ βασικὴ τοῦ ἀρχῆς, ἡ κατηγορικὴ προσταγή, στενεύει τὸ νόημα τῆς ἠθικῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, δὲν κατώρθωσε νὰ δώσῃ σύστημα ἠθικῶν ἀρχῶν, ὅπως ἔδωκε σύστημα λογικῶν ἀρχῶν μὲ τὴν «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου». Μὲ τὰ πρωτεῖα ὅμως ποὺ ἔδωκε στὸν πρακτικὸ λόγο, δηλαδὴ στὴν ἠθικὴ ἀξία τῆς ζωῆς, ἀποκατέστησε τὸ «μέγιστον μάθημα τοῦ Πλάτωνος», τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ἔστω καὶ κάπως ἀμυδρά. Τὸ πρόβλημα εἶναι, ὅτι πρέπει ὀλωσδήποτε καὶ στὴν ἠθικὴ νὰ ἀνεύρωμε τὰ πολλὰ εἶδη, τὶς ἠθικὲς ἀρχές, καὶ νὰ τὰ ἀναγάγωμε, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν, στὸ γένος, στὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ.

Ὁ δογματισμὸς τῶν διαφορῶν ἠθικῶν συστημάτων ἔρχεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἔχουν τὴ γενικὴ ἀρχή, τὴν πρωταρχή, δηλαδὴ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ ξεκινοῦν ἀπὸ ἄλλη, δευτερώτερη ἀρχή, καὶ αὐτὴν ὑψώνουν ὕστερα σὲ γενικὴ. Καὶ ἂν ἡ δευτερώτερη ἀρχή, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς προσταγῆς τοῦ Κάντ, εἶναι ἠθικὴ, καὶ τότε καταλήγομε στὸ δογματισμό, ἐφ' ὅσον θελήσωμε μὴ αὐτὴν νὰ κρίνωμε τὰ πάντα. Ὅταν ὅμως ἡ ἀρχή, ὅπου ἐπάνω ἔρχεται κανεὶς νὰ στηρίξῃ τὸ ἠθικὸ πρόβλημα, εἶναι ἔξω - ἠθικὴ, ὅπως γίνεται ἀπὸ τὸν Σοπενχάουερ, ὁ ὁποῖος βάζει ὡς ἀρχὴ τοῦ ἠθικοῦ νόμου τὸ συναίσθημα, τότε ὁ δογματισμὸς εἶναι ἀπόλυτος. Μόνον ὅταν τὸ σύστημα τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τῆς ζωῆς στηρίζεται στὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ὅπως διατυπώθηκε καὶ ἐρμηνεύτηκε μὲ ὅσα εἶπαμε ὡς τώρα, μόνον τότε δὲν κινδυνεύομε νὰ πέσωμε στὸ δογματισμό, οὔτε καὶ νὰ κλείσωμε διὰ παντός τὸ σύστημα τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν.

Θεμελιωτικὴ ἐπίσης σημασία ἔχει ἐδῶ τοῦτο: ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ

ἀγαθοῦ εἶναι ἡ ἀντικειμενικὴ πρωταρχὴ τοῦ συστήματος τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν, ἐνῶ τὸ ἐγὼ εἶναι ἡ ὑποκειμενικὴ πρωταρχὴ τοῦ ἠθικοῦ κατορθώματος. Καὶ τὸ ἐγὼ ὅμως τὸ ἴδιο τίθεται ἐδῶ ὡς χρέος καὶ ὄχι ὡς δεδομένη ψυχικὴ πραγματικότητα, ὄχι ὡς ἀπλὴ κατάσταση. Ὅταν ὅμως τεθῇ ἡ προσωπικότητα, τὸ ἐγὼ, ὡς χρέος, τότε δὲν εἶναι πραγματικότητα, ἀλλὰ ἰδέα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως τὸ χρέος εἶναι ἀδιανόητο, ἂν δὲν κατευθύνεται πρὸς τὸ συγκεκριμένο ὑπαρκτὸ πρόσωπο. Γίνεται δηλαδὴ καὶ ἐδῶ κίνηση ἀπὸ τὴν ἀπλὴ πραγματικότητα πρὸς τὴν ἀξία, ἀπὸ τὴν κατάσταση καὶ τὸ εἶναι πρὸς τὸ χρέος καὶ τὸ δέον. Ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης χωρῆσε ὡς δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ ὄν, τοῦτο ἐκφράζει ἀκριβῶς τὸν ἀγῶνα τῆς προσωπικότητας νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, τὴν ἀπλὴ τῆς κατάσταση καὶ νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν ἀξία τῆς. Ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ προσιεθῇ στὸν χωρισμὸ αὐτὸν τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι τοῦτο: ὅτι ἡ κίνηση ἀπὸ τὸ δυνάμει ὄν πρὸς τὸ ἐνεργείᾳ ὄν, ἐφ' ὅσον πρόκειται γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἠθικῆς προσωπικότητας, πρέπει νὰ εἶναι αὐτοσύνειδη, αὐτενέργητη καὶ αὐτόνομη παρουσία. Ὅλη ὅμως ἡ κίνηση αὕτη εἶναι νοητὴ καὶ δυνατὴ μόνον ἐφ' ὅσον ἀντικειμενικὰ προϋποτεθῇ ἡ πρωταρχὴ τῆς ἠθικῆς ἰδέας, ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ ὁποία μέσα στὴν προσωπικότητα διαφορίζεται σὲ πολλὰ συγκεκριμένα αἰτήματα. Τότε ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἐντελέχεια, δηλαδὴ αὐτοσκοπός.

Τοῦτο εἶναι τὸ βαθὺ νόημα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Ὁ λόγος πού εἰπώθηκε πρὶν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι χρέος καὶ ὄχι δικαίωμα, σημαίνει ἀκριβῶς τοῦτο: ὅτι ἡ κίνηση ἀπὸ τὸ δυνάμει πρὸς τὸ ἐνεργείᾳ ὄν πρέπει νὰ εἶναι ὑπεύθυνη, αὐτοσύνειδη καὶ αὐτόνομη. Ὁ λόγος τοῦ Γκαίτε «πέθανε καὶ γίνε» δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι πρέπει νὰ παύσῃς νὰ εἶσαι ὅ,τι εἶσαι τώρα—καὶ νὰ γίνῃς ὅ,τι δύνασαι, νὰ προχωρήσῃς δηλαδὴ αὐτενέργητα ἀπὸ τὴ δυνατότητά σου στὴν ἀπόλυτη ἐνεργείᾳ σου, στὴν ἀνθρώπινη ἐντέλειά σου. Ὁ λόγος αὐτὸς τοῦ Γκαίτε κατ' οὐσίαν συνοψίζει τὰ νοήματα τοῦ πλατωνικοῦ «Φαίδωνος» ὅπου ὁ Σωκράτης ζητάει μὲ τὴ μελέτη τοῦ θανάτου νὰ καταλάβῃ τὴν ἀξία τῆς ζωῆς. Πρέπει νὰ γίνῃς πρόσωπο, νὰ γίνῃς αὐτοσύνειδη, ἐλεύθερη προσωπικότητα, πού ἐξ ἀντικειμένου ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι λοιπὸν ὁ ἀντικειμενικός, ὁ αἰώνιος

ἄλλο μέρος, ἢ ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ὅσο κι' ἂν ὑπερέχη μὲ τὰ πρωτεῖα τῆς καὶ τὰ πρεσβεῖα τῆς ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, φέγγει ὅμως ὡς κάτω, καὶ εἶναι ἡ ἀντικειμενικὴ πρωταρχὴ τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς. Ἡ κίνησις ἀπὸ τὸ θνητὸ πρὸς τὸ ἀθάνατο, εἶναι καὶ μέσα στὴν ἠθικὴ πάλη. Ἔτσι καταλαβαίνομε, γιὰ τὴν ἠθικὴν σημασίαν, καὶ γιὰ τὸν ὅτι ἠθικὴ ἀπαιτήσεις τίθενται πάντοτε μόνον σὲ λογικὰ ἀλλὰ πεπερασμένα ὄντα. Εἶναι ἀδιανόητο νὰ τεθοῦν ἠθικὴ ἀπαιτήσεις σὲ ὄντα ἄλογα, δηλαδὴ σὲ ὄντα ποὺ δὲν εἶναι πρόσωπα. Τὰ ζῶα, ἐπειδὴ δὲν εἶναι πρόσωπα, δὲν ἔχουν καὶ ἠθικὴ ὑποχρεώσεις. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πάλιν εἶναι ἀδιανόητο νὰ τεθοῦν ἠθικὴ ἀπαιτήσεις σὲ τέλεια λογικὰ ὄντα, δηλαδὴ σὲ λογικὰ ὄντα μὴ-πεπερασμένα. Θὰ ἦταν ἐπίσης ὅπως παράλογο νὰ θέσωμε ἠθικὴ ἀπαιτήσεις στὴ θεότητα, ἀφοῦ ἡ ἐννοία τῆς σημαίνει τὴν τελειότητα, τὴν ἐντέλεια ὅλων τῶν ἀξιῶν. Ἡθικὴ ἀπαιτήσεις τίθενται μόνον σὲ πεπερασμένα λογικὰ ὄντα.

Αἴτημα καὶ πεπερασμένο λογικὸ ὄν, ἀξία καὶ πρόσωπο ἀποτελοῦν τὴν ἠθικὴ συναλληλία, ἢ ὅποια εἶναι ταυτόχρονα καὶ ἀγεφύρωτη ἀντινομία. Οὔτε ἡ ἀξία γίνεται ἓνα μὲ τὸ πρόσωπο, οὔτε τὸ πρόσωπο εἶναι δυνατόν ποτὲ νὰ συμπέση ἐξ ὁλοκλήρου μὲ τὴν ἀξία καὶ τὰ αἰτήματά της. Ἀλλὰ εἶναι ἔς ἄει ἡ ἀξία καὶ τὸ πρόσωπο ἐννοίαι συνάλληλες. Τὸ αἴτημα εἶναι ἀκριβῶς γιὰ τὸ πρόσωπο. Τὸ αἴτημα καλεῖ τὸν κάθε ἄνθρωπο νὰ γίνῃ προσωπικότητα. Γιὰ τοῦτο ἠθικὰ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ποτὲ ἕτοιμος, ἀλλὰ γίνεται, ὠριμάζει, ὁλοένα μὲ τὴν προσπάθειά. Λογικὴ ὄντοτητα καὶ αὐτόνομη ἐνέργεια εἶναι οἱ ὑποκειμενικοὶ ὅροι γιὰ νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος προσωπικότητα, τὰ αἰτήματα καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ ὡς ἡ πρωταρχὴ τους εἶναι οἱ ἀντικειμενικοὶ ὅροι. Καὶ πρέπει νὰ ὑπάρχουν καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ γιὰ νὰ γίνῃ ἡ προσωπικότητα. Ὄταν δὲν ἔχη αὐτοσύνειδη νόησις καὶ αὐτόνομη ἐνέργεια, ὅταν ἀκολουθῇ τὰ φυσικά του ἐνορμήματα ὁ ἄνθρωπος μένει δίχως προσωπικότητα. Ὄταν πάλιν δὲν ὑπάρχουν οἱ ἀντικειμενικοὶ ὅροι, τὰ αἰτήματα καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, τότε ὁ ἄνθρωπος γίνεται αὐθαί-

ρειος. Προσωπικότητα γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐφ' ὅσον ἀναλαβαίνει τὴν εὐθύνη γιὰ τὶς πράξεις του, δηλαδή ἐφ' ὅσον ἔχει τὴ συνείδηση, ὅτι ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὸν τυφλὸ μηχανισμό τοῦ φυσικοῦ γίνεσθαι καὶ ἀπὸ τὸ ἀπλὸ φύεσθαι.

Ὁ ἄνθρωπος πρέπει—τοῦτο εἶναι τὸ γενικὸ αἶτημα—να γίνῃ προσωπικότητα, δηλαδή να γίνῃ ὁ ἴδιος αἰτία τῶν πράξεών του, καὶ μάλιστα ἡ πρώτη ἐπεύθυνη αἰτία. Τοῦτο πάλιν σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει να μπορῇ να θέσῃ αὐτόνομα τοὺς σκοποὺς τῆς ζωῆς του καὶ να τοὺς πραγματώσῃ ἀπὸ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία, δηλαδή ν' αὐτοδεσμεύεται γιὰ τὴν πραγμάτωσιν ἀντικειμενικῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς. Προσωπικότητα γίνεται λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ὅταν λαβαίῃ τὴν αὐτοσυνείδηση ἐκείνη, ὅπου τὸ ἐγὼ τὸ ἴδιον εἶναι ἡ πρωταρχὴ τῶν πράξεών του, καὶ ταυτόχρονα ὅπου ἀναγνωρίζει τὴν ἐνότητα τῶν πράξεών του. Ὅ,τι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ὠνόμασαν ψυχὴ, καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἀξιοποίησε ἀπόλυτα τὴν ὑπόστασι τῆς ψυχῆς, τοῦτο ὡς αὐτοσύνειδη μονάδα με ὄντολογικὰς καὶ ἠθικὰς ἀντινομίας, τοῦτο εἶναι ποὺ πρέπει να γίνῃ προσωπικότητα, δηλαδή να φθάσῃ ὅσο γίνεται σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ αὐτοσύνειδης καὶ αὐτενέργητης ζωῆς. Ἡ προσωπικότητα εἶναι ἡ ὑψηλότερη καὶ τελειότερη μορφή, τὸ ἀνώτερο εἶδος ζωῆς ἐπάνω στὴ γῆ.

Κάθε ψυχὴ ἔχει μέσα της καὶ μιὰ ἰδιότυπη ἰδιότητα να γίνῃ προσωπικότητα, να φύγῃ ἀπὸ τὴν ἀπρόσωπη φυσικὴ κατάστασι, ἀπὸ τὸ ἀπλὸ φύεσθαι, καὶ να γίνῃ προσωπικὴ συνείδησι με αὐτενέργητην πράξιν, ὅπου να αὐτοκαταξιῶνται ἡ ζωὴ. Ἡ αὐτοσυνείδησι τοῦ πνεύματος εἶναι ὁμοίως ὁ ἕνας ὅρος γιὰ να γίνῃ κανεὶς προσωπικότητα. Ἡ αὐτοσυνείδησι δηλώνει τὴν λογικὴ αὐτοκατανόησι, ὅ,τι ὁ Ἀριστοτέλης ὁρίζει ὡς ἐξῆς : «αὐτὸν δὲ νοεῖ ὁ νοῦς κατὰ μετάληψιν τοῦ νοητοῦ... τὸ γὰρ δεκτικὸν τοῦ νοητοῦ καὶ τῆς οὐσίας νοῦς... Αὐτὸν ἄρα νοεῖ καὶ ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως νόησις» (1074 β, 20 β, 34). Ἡ αὐτενέργητη δράσις καὶ πράξις εἶναι ὁ δεύτερος ὅρος γιὰ να γίνῃ ὁ ἄνθρωπος ἠθικὴ προσωπικότητα. Μ' αὐτὴν τὴν αὐτενέργητην πράξιν καταξιῶνται ὁ ἄνθρωπος τὴ ζωὴ του σύμφωνα με τὰ αἰτήματα καὶ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ ὁποία εἶναι ἀκριβῶς ἐπέκεινα τοῦ νοητοῦ καὶ τῆς οὐσίας, εἶναι «ὠφέλεια» ὅπως λέγει ὁ Πλάτων, δηλαδή ἀξία. Ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ὄλη

τὴν ἄλλη φύση γύρω του τὴν γνωρίζει μὲ τις αἰσθήσεις, τὸν ἑαυτό του τὸν γνωρίζει ὡς συνείδηση, καὶ ὡς πρωταρχὴ πράξεων καὶ ἀξιῶν, πὸ εἶναι ἀδύνατον νὰ καταταχθοῦν στὸ κεφάλαιο τῶν αἰσθήσεων. Μέσα στὴν ἠθικὴ προσωπικότητα ὁ θεωρητικὸς καὶ πρακτικὸς νοῦς γίνονται ἓνα ἢ καλύτερα ὁ ἓνας νοῦς, ὁ θεωρητικὸς, γίνεται ταυτόχρονα καὶ πρακτικὸς, δηλαδὴ ἡ νόηση ἐρχεται σὲ σχέση μὲ τὴ βούληση καὶ ἡ βούληση γίνεται πράξη.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΕΡΙΔΗΣ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελίδες
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3— 5
I. Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ	7— 100
1. Ἡ εἰδικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ φιλοσοφία	7— 10
2. Ἡ φιλοσοφία καὶ ὁ νέος	10— 16
3. Ἡ φιλοσοφία, τὸ φιλοσοφεῖν καὶ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα	16— 21
4. Τὰ ἄλλα μεγάλα ἔργα τοῦ ἀνθρώ- που καὶ ἡ φιλοσοφία	21— 26
5. Ἡ ἐπιστήμη	26— 45
6. Ἡ πράξις	45— 47
7. Ἡ ποίησις	47— 61
8. Ἡ θρησκεία	61— 65
9. Ἡ φιλοσοφία, ὁ μῦθος, ἡ ἐπιστήμη	65— 78
10. Ἡ γλῶσσα, ὁ αἰσθητὸς καὶ ὁ νοητὸς κόσμος	78— 90
11. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ φιλοσοφία	90— 100
II. Η ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ	101— 219
1. Τὸ νόημα τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἠθικὴ ὡς φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη	101— 119
2. Ἡ ἠθικὴ, ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας καὶ ἡ κοινωνιολογία	119— 164
3. Ἐξαναγκασμὸς καὶ αὐτανγκασμὸς, νόμος καὶ ἠθικὴ	164— 169
4. Οἱ ἠθικὲς ἀντινομίαι	169— 204
5. Ὁ ἀνθρωπισμὸς καὶ ἡ πρόοδος	204— 219

	Σελίδες
III. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΕΞΕΛΙΣΣΕΣΘΑΙ, Η Η- ΘΙΚΗ ΚΑΙ Η ΤΕΧΝΙΚΗ	220 – 277
1. Τὸ ἐξελίσεσθαι ὡς λογικὴ ἀρχὴ καὶ ἐπιστημονικὴ μέθοδος	220—230
2. Ἡ «ἠθικὴ» θεωρία τοῦ Σπένσερ	230—245
3. Ἡ κριτικὴ τῆς θεωρίας τοῦ Σπένσερ	245—258
4. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐξελίσεσθαι καὶ ἡ πνευ- ματικότητα τοῦ ἀνθρώπου	258—267
5. Ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ οἰκονομία	267—277
IV. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΗΔΟΝΗΣ ΚΑΙ Ο ΕΥΔΑΙ- ΜΟΝΙΣΜΟΣ	278—317
1. Ἡ ἀρχαία θεωρία τῆς ἡδονῆς	278—292
2. Ὁ νεώτερος ἡδονισμὸς καὶ εὐδαιμο- νισμὸς	292—301
3. Ἡ αὐτοκαταστροφὴ τῆς θεωρίας τῆς ἡδονῆς καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ εὐδαιμο- νισμοῦ	301—317
V. ΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΙΑ	318—355
1. Ἡ ὀντολογικὴ καὶ ἡ ἀξιολογικὴ ἀρχὴ	318—328
2. Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ ὡς ἀνώτατη ἠθι- κὴ ἀρχὴ	328—333
3. Ὁ πρακτικὸς διαφορισμὸς τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ	333—355